

AZ EURÓPAI IDENTITÁS SZÜLETÉSE

Dr. Nádor Koppány Zsombor

AZ EURÓPAI IDENTITÁS SZÜLETÉSE

Dr. Nádor Koppány Zsombor

„Nem lehet kétségbe vonni, hogy a keresztény hit meghatározó és mellőzhetetlen módon hozzátartozik az európai kultúra alapjaihoz. Európának ugyanis a kereszténység adott formát, beleoltva néhány alapvető értéket. A modern Európa, mely megajándékozta a világot a demokratikus eszmével és az emberi jogokkal, sajátos értékeit keresztény örökségéből meríti. Európa nem annyira földrajzi hely, mint inkább főként kulturális és történeti fogalom, mely azt a valóságos földrészt jelenti, mely a kereszténység egységesítő erejének köszönhetően különböző népeket és kultúrákat tudott egységessé tenni és szorosan kapcsolódik az egész európai kultúrához.

A mai Európa azonban, abban az órában, amikor erősíti és bővíti a maga gazdasági és politikai egységét, úgy tűnik, az értékek komoly válságát éli át. Bár több eszköz áll rendelkezésére, azt a benyomást kelti, hogy hiányzik belőle egy közös terv elszántsága és a képesség, hogy minden polgárának vissza tudja adni a reménységet.

Az átalakulási folyamatban, melyet Európa most él át, elsősorban az a feladata, hogy újra megtalálja a maga identitását.”¹

---

¹ II. János Pál pápa: *Ecclesia in Europa*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 108-109. pont

A KÉRDÉS AKTUALITÁSA: A „EUROPEAN WAY OF LIFE” AZ EURÓPAI POLITIKÁBAN ÉS ANNAK KERESZTÉNY ÉRTÉKELÉSE

Az európai élet mibenlétének meghatározása, a *European way of life* fontos téma napjaink Európájában. Kulcsszavai között olyan kifejezésekkel találkozhatunk, mint a tolerancia, szociális igazságosság, értékek, egyenlőség, oktatás, migráció, munkanélküliség és biztonságpolitika. A téma egyúttal az Európai Bizottság elnöki tisztét betöltő Ursula von der Leyen programjának is kiemelt pontját alkotja. A német politikus nyíltan kimondott – s egyben sok vitát kiváltó – célja az európai életet meghatározó értékek védelme és a politikai prioritások valódi eredményekké alakítása.

Az elnök asszony víziója, az utolsó félmondatot olvasva, a keresztény-konzervatív álláspont és a reálpolitika győzelmének is tűnhetne. De milyen értékekről beszél a Bizottság és azok milyen struktúrába illeszthetők? Tézisszerűen, rövid látéleletet megfogalmazva, úgy véljük, hogy egyfelől szembeötlő, hogy az Unió hosszú évek múltán mintha megértette volna, hogy identitáspolitika nélkül nem létezhet, ami üdvözlendő. Ugyanakkor ez az identitáspolitika, mintha egy új és hamisan csengő kánon megalkotására készülne. Európa valódi identitáselemeinek tetszőlegesen válogatott és teista-természetjogi gyökéretüktől elszakított alapértékeit összekeveri egyfajta szélsőségesen liberális, *woke* ihletésű és gyökéret nélküli hívószavakkal. Mintha a '68-as nemzedék szekularista–relativista ideológiájának az értékek elleni lázadását kívánná cukormázzal leöntve fogyaszthatóvá tenni.

Az Európai Bizottság törekvéseiben végül szembeötlő az amerikai álmom, az *American way of life* kommunikációs sikertörténetének a másolási vágya. Csakhogy napjaink Európája teljesen más helyzetben van, mint a 20. század első felének Amerikája: nem nyert meg egy világháborút, nem nyújt a saját civilizációs vonzásában élő emberek milliósainak valódi új esélyt, nem hisz saját küldetésében és értékeiben, s nincsenek olyan eszközei sem, mint Hollywood vagy a Coca Cola.

Szemléletes példáját nyújtja a brüsszeli identitáskeresés botladozásainak a *You are EU*-kampány,² melynek plakátjaival Budapest utcáin is találkozhatunk. A szabadság–béke–energia függetlenség hívószak köré épülő marketing-üzenet honlapján ugyan megjelenik egy értékkánon (demokrácia, szabadság, egyenlőség, tolerancia és szolidaritás), de az redukált tartalmat jelent, mind *Az Európai Unióról szóló szerződés* 7. cikkelyének identitáselemeihez, mind pedig *Az Európai Unió Alapjogi Chartájának* a fundamentumaihoz képest.³ Magán a plakáton szereplő hívószavak azonban még tovább erősítik az önkényes szelekció problémáját, illetve felvetik annak a kérdését is, hogy miért kerülhet alapértékek mellé, illetve a kifejejtett alapértékek helyére az - amúgy valóban fontos - megújuló energia és az energia-függetlenség kérdése? Azon pedig már meglepődni sem érdemes, hogy a kampányhoz tartozó rövid videóban a nemzeti–vallási–kulturális értékeknek nem, de a multikulturális lakosságnak és az LMBTQ érzékenyítésnek jutott felület.

Problematikus tehát, hogy egyfelől hiányzik az európai értékek alapjaira való hivatkozás,⁴ másrészt pedig még ezt a felhígított értékkánon is támadják Európában. A bizottsági törekvésre és Ursula von der Leyenre 2019 őszén össz-

² *YOU ARE EU* (europa.eu) (kutatás ideje: 2023. március 08.)

³ Ezeket az értékkánonokat lásd később.

⁴ Az európai élet előmozdításáról szólva az Ursula von der Leyen által felvázolt értékeket a Bizottság honlapján található dokumentum a jogállamiságra vezeti vissza, de nem ad fundamentumot a jogállamiságnak, mint alapértéknek. *Az európai életmód előmozdítása* (europa.eu) (kutatás ideje: 2023. március 13.)

tüzet zúdító *mainstream* sajtó szélsőjobboldali retorikát vizionált, s egyúttal tagadta az európai kultúra egyediségét, kifejezhető értékeit, fenyegetettségét és megvédésének a szükségességét.⁵ Ezen kritikák egy részének alapot nyújt, hogy az értékek eredetét elhallgatva Európa valóban megfoghatatlanná válik. Kontinensünk problémáinak gyökerei ezért jórészt kulturális és morális eredetűek.⁶

Jelen írásnak nem témája az értékkanonok és az önálló alapértékek vizsgálata, de szükséges röviden megemlíteni, hogy melyek azok az alapértékek, melyekre az uniós szövegek hivatkoznak. *Az Európai Unióról szóló szerződés* 7. cikkelye az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság és az emberi jogok értékeit említi. *Az Európai Unió Alapjogi Chartája* ettől némileg eltérve a szolidaritással bővíti az értékek listáját, a demokrácia és a jogállamiság pedig nem értékként, hanem elvként szerepel. Turgonyi Zoltán úgy érvel, hogy ezen értékek individualista felfogása helyett a közjót, a civilizáció fennmaradásának, működtetésének elvét kell prioritássá tenni, s a természetjog szellemében, a felsorolt hat európai értéket alá kell rendelni ennek a fő szempontnak.⁷

A fenti helyzetre reflektálva a *European way of life* keresztény megközelítése arra a meggyőződésre épül, hogy beszélni kell Európa keresztény fundamentumairól, a kereszténység általi meghatározottságáról, s a hitünk, világnézetünk Európának adott értékeiről (nem tagadva természetesen más hagyományok – például az antikvitás, a zsidóság, a humanizmus és a felvilágosodás – hozzájárulását sem). Tanulmányunk célja, hogy a történelmi kialakulás lépcsőfokait szem előtt tartva, felvázolja ezen identitásformáló elemeket és bemutassa a kereszténység és Európa sajátos összefonódását. Ennek során fel kell mutatnunk a teista víziót, hogy legyen mire építeni az egyesült Európát. Láthatóvá kell tennünk kontinensünk keresztény eredetű értékeit, utalva a megbocsátás és a közösségvállalás⁸ igényeire, melyek az európai integráció születésénél kéz a kézben jártak a politikai és gazdasági szempontokkal.

Az európai integrációs folyamat kiváltója a béke iránti vágy volt. Az egyesülés atyjai földrészünk pacifizálódását tekintették az elsődleges célnak.⁹ A béke megteremtése mellett sikerült a háború romjain újjáépíteni Európát és sosem látott gazdasági jólétet teremteni. Mindkét eredmény fontos és alapjaiban változtatta meg Európa népeinek életét. Ugyanakkor mivel - francia ellenállásra - már a folyamat elején zátonyra futott a közös védelmi politika, az integráció vezetői a monetáris unió megteremtése felé fordultak és a gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi együttműködés erősítésében látták meg a további egységesülés lehetőségét. Ezt az irányváltást erősítette, hogy a folyamatosan tekert kerékpárként működő Unió természete szerint mozgásra ítéltetett; azaz, ha nem mehetett tovább a politika és az identitás útján, akkor más ösvényt választva, tovább kellett mennie a gazdasági-bürokratikus elmélyülés felé. Mindeközben megfeledeztek az alapító atyák kereszténydemokrata víziójáról, és egyúttal a kulturális emlékezet identitásképző erejéről is.¹⁰

A csupán jogi, gazdasági és politikai szemléletű, bürokratikus Európa nem lehet elégséges eredmény. Az ilyen megközelítés Európa önértelmezésének a beszűkülését eredményezi és fájóan hiányzik belőle az a közösségi tér és érzület, amely nem valósítható meg Isten nélkül.¹¹

⁵ *EU chief under fire over 'protecting way of life' portfolio - BBC News* (kutatás ideje: 2023. március 13.)

⁶ George Weigel: *Kocka és katedrális. Európa, Amerika és az Isten nélküli politika*. Budapest, MCC Press, 2022. 13.

⁷ Turgonyi Zoltán: Az európai értékek átértékelése. *Kommentár* (2023/1), 12. 11-20.

⁸ Balázs Zoltán: Az Európai Unió és az ígéret. *Vigilia*, 86. (2021/4), 304. 304-306.

⁹ Ez a vágy és ennek az évtizedekig megvalósuló sikere az oka annak, hogy napjaink orosz-ukrán háborúja generációs sokkélként jelenik meg az európai tudatban.

¹⁰ Ernst-Wolfgang Böckenförde: *Állami jog és erkölcsi rend*. Budapest, L'Harmattan, 2020. 107-133.

¹¹ Weigel (2022): i. m. 142.

AZ EURÓPAI IDENTITÁS SZÜLETÉSE

Ernst Böckenförde német alkotmányjogász úgy fogalmazott, hogy Európának égető szüksége van az egyesülés céljáról folytatott politikai vitákra. Azon kérdések megválaszolására, hogy miért van Európai Unió, az merre tartson és milyen alapokra támaszkodjon? „Ha Európa nem akar zátonyra futni, akkor ezután nem jelenhet meg a gazdasági ésszerűség technikai-pragmatikus konstrukciójaként; rendezőelvként kell közvetítődnie, és a népek, valamint az egyes emberek egyértelmű politikai akaratában kell gyökeret vernie. Európának világosságra van szüksége.”¹²

Böckenförde, Václav Havelre hivatkozva úgy folytatja gondolatmenetét, hogy amennyiben Európa civilizációs értékek közössége – márpedig annak kell lennie ahhoz, hogy életképes egyesülés legyen –, akkor lényegéhez szervesen hozzátartozik az egyén szabadsága, a demokrácia, a jogállamiság és a polgári társadalom. Az európai egység ezekre az alapokra építhető fel. Ezekhez a fundamentumokhoz pedig hozzátartozik a keresztény vallás és az általa formált és meghatározott kultúra.¹³

---

¹² Böckenförde (2020): i. m.130.

¹³ Uo. 131-132.

EURÓPA MEGHATÁROZÁSA

Európáról ködös fogalmaink vannak és sokszor inkább azt tudjuk megfogalmazni, hogy mi az, ami nem Európa. Mind a földrajzi, mind a történelmi–civilizációs lehatárolása, definiálása nehézségekbe ütközik. Ellentétben ugyanis a többi földrésszel, Európának sem eleve adott identitása, sem egységes nyelve vagy népe, sem pedig egyértelmű geográfiai határa nincs. Európa nyitott kontinens. Tanulmányunk ezért a történelem során megszerzett identitása alapján kívánja Európát megragadni. Tézisünk, hogy ez az identitás felismerhető, felmutatható, illetve, hogy ennek elfelejtése vagy elárulása az általunk ismert és szeretett Európa elmúlását is jelentené.

Kontinensünk a kereszténység nélkül a paradoxonok világa volt, az Ázsiától elszakadni akaró, de arra mégis képtelen 'árnyék földje' vagy 'naplemente', ahogy azt a föníciai nyelvből származó Európa szavunk jelenti. A görög etimológia azonban – szemben a föníciai *ereb* kissé egzotikusan pejoratív hangsúlyával – máshogy látja Európát. Az *eurüsz* és az *opsz* szavaknak, azaz a szókapcsolat két tagjának a jelentése: szép és arc. Első önálló említését Homérosz Apollónhoz írt himnuszában fedezhetjük fel. Devecseri Gábor fordításában így olvashatjuk az eszmetörténeti mérföldkövet: „kik Peloponnészországban laknak, a dúsülő földön, és Európában, meg a vízözvezt szigetekben.”¹⁴ A kifejezés kezdetben csupán Közép-Görögországot, majd Hellaszt jelölte, s vonatkozási körét csupán Kr. e. 500 körül kezdték el észak felé tágítani.¹⁵

A Karoling birodalomnak köszönhetően, a 9-10. századtól sok szövegben bukkan fel az Európa szó, ami immár nem csupán földrajzi terminusként jelenik meg, hanem egy adott közösségi tudat meglétét és szociokulturális jellegzetességeket is kifejez. A megszilárduló frank, majd német-római államalakulatok következtében a kortársak érzékelték egy újfajta politikai erőter megszületését. Ezt, az iszlám hódítással szembeni önmeghatározás által is definiált entitást nevezték el Európának.¹⁶ Az identitástudat a 11. századtól, a pápaság és a császárság szövetségének korában tovább erősödik, ugyanakkor a keresztény univerzalizmus hatásaként az Európa megjelölést egyre inkább a 'keresztény világ' és a *Respublica Christiana* kifejezés váltja fel.¹⁷ A középkor embere számára a keresztény nemzetközösség gondolata jobban illeszkedett a világképhez, mint a földrajzi gyökerű Európa terminus.

Az Európa megnevezés a reneszánszban jelenik meg újra, s a 15-17. században egyszerre volt használatos a *Respublica Christiana* megjelöléssel. A 17. századtól azonban egyre inkább az Európa szó lett az uralkodó, a 19. századtól kezdődően pedig voltaire-i tartalmat kapva egy szekularizált, nemzeti különbségeket figyelembe vevő, de a mély kulturális egységet hangsúlyozó Európa-fogalom lett a domináns.¹⁸

Ázsia a mai napig különös vonzást gyakorol az európai képzeletvilágra, s a geopolitikától kezdve a kulturális kapcsolatok szerteágazó szövetéig mélyen hat ránk. Az ókori Görögország örökül hagyta Európára a Kelettel való ellentétet.

¹⁴ Homérosz: *Apollónhoz* in Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények.* Budapest, Magyar Helikon, 1974. 804.

Az idézett homéroszi himnuszban nemcsak az az elhatárolás tűnik fel, hogy Európa Görögország szárazföldi részét jelöli, hanem a fent bemutatott kettős árnyalatú név etimológiája is felsejlik. A Héra haragja elől elrejtett Apollón születése egyszerre értékeli fel Európát és jelzi a kultúrvilág perifériáját, ahol még Zeusz felesége sem fedezi fel az újszülöttet.

¹⁵ Török Csaba: Európa identitása és a kereszténység. *Vigila*, 78. (2013/2.), 93-95. 93-102.

¹⁶ A korabeli leírások szerint a 732-es poitiers-i csatában nem frankok, hanem európaiak harcoltak, Nagy Károlyt néhány évtizeddel később pedig „Európa dicsőséges Fároszának” nevezték. Vö. Zsinka László: *Európa felemelkedése. A nyugati hegemonia kezdetei.* Budapest, Typotex Kiadó, 2018. 117.

¹⁷ Jacques le Goff: *Európa születése a középkorban.* Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2008. 72.

¹⁸ Zsinka (2018): i. m. 117-118.

AZ EURÓPAI IDENTITÁS SZÜLETÉSE

A középkor embere szerint Ázsiából érkeznek a járványok, az eretnokségek, Góg és Magóg pusztító népei. De ez a Kelet a csodák földje is, a kincseket birtokló és a politikai mintaországot vezető János pap birodalma.¹⁹

A görög-perzsa háborúk évei után Európa Ázsiáról való leválása véglegessé és megmásíthatatlanná vált. Ezt a tényt csak erősítette a kereszténység európai elterjedése, majd a reneszánsztól a posztmodernig megszülető európai szellemi irányzatok, valamint kontinensünk sajátos politikai-gazdasági viszonyai.

Európát vizsgálva feltárhatunk közös gyökereket és közös kulturális jellemvonásokat, de – bármennyire próbálja is ezt az Unió kierőszakolni –, nem beszélhetünk egységes európai közvéleményről vagy közös politikai tudatról. Számos megosztottságot (földrajzi-regionális, geopolitikai, vallási-kulturális, nemzeti, önazonossági) tapasztalunk meg. Joggal vetődik fel tehát a kérdés, hogy vannak-e egyáltalán az európaiságnak körülhatárolható gyökerei, tradíciói, értékei?

Földrajzi szempontból konszenzus van abban, hogy Európa Eurázsia nyugati nyúlványa, és kulturális okokból – az Ázsiával közös kéreglemez dacára – külön kontinens. Határait az Atlanti-óceán, a Jeges-tenger, a Földközi- és Fekete-tenger, a Kaukázus, az Ural hegység, az Ural folyó és a Kaszpi-tenger alkotják.²⁰ Dilemmát okoz ugyanakkor, hogy amennyiben Európa és Ázsia választóvonalára nemcsak földrajzi, hanem kulturális is, akkor a keleti határ olyan fluid képződményként jelenik meg, ami egyszerre szel ketté országokat, a kereszténység civilizációját és okoz Uniós bővítési dilemmát.²¹ Ráadásul a földrajzi határ különbözik a civilizációs törést jelentő kereszténység-izlám, illetve a latin- és ortodox kereszténység határaitól. Gyurgyák János elmesél egy történetet, miszerint egy 18. századi cári hivatalnok találomra szúrta le egy póznát Jekatyerinburg és Tyumen között és úgy rendelkezett, hogy ott kezdődik Ázsia.²² Nem hiába fogalmazott W. H. Parker geográfus úgy, hogy Európa határai olyanok, mint az ár-apály jelensége.²³

Felismerve Európa sajátosan kedvező éghajlati viszonyait, gazdag tengerpartjait, egyedülálló folyóhálózatát és tájbeli változatosságát, mind az ókori, mind az Európa-centrikus történelemszemlélettől áthatott újkori földrajztudomány „az isteni akarat és a természet gondoskodását látták Európa kedvező természeti viszonyaiban.”²⁴

Európa történeti meghatározása kapcsán élesen elválik egymástól a szubsztantív–esszenciális megközelítés és az azt tagadók népes tábora. Előbbi - tanulmányunkhoz hasonlóan - vallja, hogy felismerhetők olyan sajátos európai értékek, jellemvonások, melyek megkülönböztető jegyként szolgálnak és identitást adnak Európának. Ez a meggyőződés és az ezzel együtt járó pozitív Európa-kép táplálja azt a kutatási módszertant, amely abból indul ki, hogy van értelme Európa lényegét és az európai történelem értelmét kutatni, valamint hisz benne, hogy felmutathatjuk kontinensünk jellemvonásait. A szubsztantív megközelítést tagadók szerint azonban vagy egyáltalán nincs ilyen sajátosan európai identitás-mag, vagy az annyira kibogozhatatlan, hogy felismerhetetlenné vált, ezért dolgunk kimerül a történesek kronologikus számvetésével. A különbséget jól szemlélteti, ha kitekintünk a különböző történeti iskolák nagy alakjainak a vezérmotívumaira. Amíg a szubsztantív megközelítést tagadó Norman Davies metaforájában Európa egy

¹⁹ Goff (2008): i. m. 24.

²⁰ Ugyanakkor a középkori geográfusok, a görög beosztásból kiindulva, kisebb Európát határoztak meg. A Don folyót tették meg Ázsia határának, így a középkori Európa alig nyúlt át a mai Oroszország területére.

²¹ „Az európai civilizáció keleti határa inkább társadalmi és kulturális változók alapján került kijelölésre. (...) Az Urál (...) megállapodás szerinti határvonalat képez, és nem választ el markánsan elkülönülő földrajzi régiókat.” Zsinka (2018): i. m. 105.

²² Gyurgyák János: *Európa alkonya*. Budapest, Osiris, 2018. 21-22.

²³ Norman Davies: *Európa története*. Budapest, Osiris, 2001. 25.

²⁴ Zsinka (2018): i. m. 102.

griffmadár, melyet nem meghatározni, hanem leírni kell; addig a lengyel katolikus Oscar Halecki hitt abban, hogy az európai múlt és az európai tudat tanulmányozásával megfejthető az európai történelem jelentése.²⁵

Tanulmányunk igyekszik bemutatni, hogy kontinensünk a kereszténységnek köszönheti identitáselemeinek új szövegkörnyezetbe helyezését, s egyúttal képes feltárni azok érvényességét is.²⁶ Ennek a vízióknak a megvallása nem utópia, hanem egy olyan ideál, „amely a Krisztust inspiráló Szentlélek pünkösdi univerzalizmusának teljes értékű humanizmusához tartozik.”²⁷ Hitünkéből fakadóan valljuk – de mindebben történelmi és kulturális hivatkozásokra támaszkodunk –, hogy Szent Pál apostol Kis-Ázsiából Filippibe megtett útja az európai kultúra és az európai történelem alakulása szempontjából olyan jelentőségű esemény volt, amihez semmi más nem hasonlítható.²⁸ A népek apostola a „Jöjj Macedóniába, és segíts rajtunk!”²⁹ felkiáltásra Isten kegyelméből felelt, és őt követve – a maga földi és gyarló módján –, kétezer év óta mindennap ezt teszi az Egyház és hitvalló keresztények sokasága is.

---

²⁵ Gyurgyák (2018): i. m. 23-25.

²⁶ Török (2013): i. m. 93-95.

²⁷ Paul Poupard: Felragyogtatni Európát szellemi dimenziójában. *Távlatok*, 52. (2001/2.), 233. 232-242.

²⁸ Weigel (2022): i. m. 35.

²⁹ ApCsel 16, 9.

EURÓPA KIALAKULÁSA, ALKOTÓELEMEI

Christopher Dawson korszakos művében,³⁰ az *Európa születésében* úgy fogalmazott, hogy (hasonlóan a konfuciusus Kínához), Európa majdnem kétezer évig ugyanabba az iskolába járt és a hagyománynak ez a kontinuitása túlbecsülhetetlen értéket és előnyt jelent. A szerző, akit sokszor neveztek a 20. század legjelentősebb angolszász katolikus történészének,³¹ arra mutat rá, hogy kontinensünk egy történelmi evolúció és szellemi fejlődés eredménye, maga az európai ember pedig szociális és nem faji egység. Hangsúlyozta, hogy Európa kulturális integritása nem alap, nem már jelenlevő állapot, hanem egy el nem ért cél. Földrészünkön belül több olyan gócpontot fedezett fel, melyek az európai kultúra fogantatásának kulturális kiindulópontjaiul szolgáltak.³² Tézise szerint a Földközi-tenger, a Duna, az Atlanti-óceán és a Balti-tenger csatornái voltak a kulturális áramlás bölcsői, melyek először kultúrérrintkezés által a Kelet civilizációját Európába hozták, majd ugyanezen központok partjainál egy-egy független kulturális fejlődés „tűzhelye támadt”.³³ Dawson mélyreható vizsgálódásai következtében arra a felismerésre jutott, hogy Európa politikai létét a Római Birodalomnak, spirituális irányultságát a Katolikus Egyháznak, intellektuális öntudatát pedig a klasszikus hagyománynak köszönheti. Szívből sajnálhatjuk, hogy korunk európai vezetői nem rendelkeznek olyan műveltséggel, melyben Dawson irányítúként szolgálhatna, mert így nem hallhatják meg kilenc évtizede papírra vetett váteszi figyelmeztetését, hogy amennyiben meg akarjuk menteni a civilizációnkat,³⁴ akkor ki kell fejlesztenünk egy közös európai öntudatot és tudatosítanunk kell Európa történeti és társadalmi egységességét. Ehhez azonban mindenekelőtt tisztáznunk kell a közös hagyomány és kultúra történeti értelmét és nemzeti sajátosságaink szem előtt tartása mellett számot kell vetnünk európai hagyományainkkal.³⁵

Dawson-t összeköti a lengyel Oscar Haleczkivel az a nézőpont, amely – megegyezve tanulmányunk kiindulópontjával –, Európa kialakulásával kapcsolatban úgy tekint különleges tényezőként a kereszténységre, hogy közben nem feledkezik meg a többi identitáselemről sem. Haleczki hitt abban, hogy az európai tudat vizsgálatával megfejthető az európai történelem jelentése. Meggyőződését arra alapozta, hogy kontinensünket egy évezredes egységnek látta, melynek nem szakadt meg a történeti folytonossága.³⁶ Gonzague de Reynolddal egybehangozóan állította, hogy az európai történelem valódi kezdete a 10. század, ami egybeesik a kereszténység dinamikus térhódításával. Arnold Toynbee és T. S. Eliot nyomán pedig vallotta, hogy a civilizációk alapja a vallási fundamentum. Úgy tekintett Európa történelmére, mint ami évszázadokig megegyezett a kereszténység történelmével; melyben még a későbbi laicizált, szekuláris generációk történetei is a keresztény etika által mélyen barázdáltak.³⁷

Távol áll azonban tőle minden leegyszerűsítés és dinamikus modelljében Európa több, mint a keresztény nemzetek Európája. Két pilléren, két alapeszmén nyugvó történelmi közösségként tekint kontinensünkre, amely a keresztény

³⁰ Christopher Dawson: *Európa születése*. Budapest, Athenaeum, é.n. (angolul: *The Making of Europe*, 1932.)

³¹ Habár a modern történettudományban nem szokás közel száz esztendő művekre elsődleges forrásként hivatkozni, tanulmányunk filozófiai-eszmetörténeti fókusza miatt kivételt kell tennünk.

³² Felmerül a kérdés, hogy Karl Jaspers időben megjelenő tengelykor fogalma nyomán nevezhetjük-e ezeket a helyszíneket egyfajta földrajzi 'tengelypontoknak'. Vö. Karl Jaspers: *The Origin and Goal of History*. London, Routledge and Kegan Paul, 2011.

³³ Dawson (é.n.) i. m. 15-16.

³⁴ Nincs egység a kutatók között a kultúra-civilizáció szavak használatát illetően. Tanulmányunk azt az álláspontot fogadja el, amely szerint lehet szinonimaként használni a két kifejezést. Ennek lingvisztikai oka, hogy míg német nyelvterületen, a latin *cultura* szóból eredeztetve, elsősorban a kultúra terminus honosodott meg, addig az angol és az újlatin nyelvek főleg a civilizációt használják, a latin *civiliser* (kiművelni) igéből, melynek gyökere a *civis*, *civilis*, *civitas*, *civilitas* (polgár) szó.

³⁵ Dawson (é.n.) i. m. 10-11.

³⁶ Gyurgyák (2018): i. m. 25.

³⁷ Oscar Haleczki: *Európa milleniuma*. Budapest, Századvég Kiadó, 1993. 20.

szellemen és morálon, valamint az antikvitás humanizmusán nyugszik, azokból meríti identitását és életerejét.³⁸ Elgondolásának dinamizmusa abban ragadható meg, ahogy ezt a két szellemi tradíciót történetiségében vizsgálja. Nem mozdulatlan vagy mechanikusan összenőtt valóságként tekint rájuk, hanem egy folyamatosan változó, konfliktusokkal is tarkított pulzáló viszonyként. A lengyel gondolkodó alaptézise szerint Európa akkor virágzott és akkor volt önazonos, amikor ez a két alapérték nem került egymással éles ellentétbe, hanem békében és a másikat megtermékenyítve determinálták az európai történelmet és kultúrát.³⁹

Közép-európaiként érzékenyen vette észre, hogy nem lehet az európai egység gondolat alapja a Karoling Birodalom, mert az egyenesen vezet egy mag-Európa kortárs tévedéséhez. Nagy Károly birodalma ugyanis csak a korábban germán uralom alá került területeket ölelte fel, ami nem volt azonos az európai valósággal. Haleczki ehelyett a görög-római örökséget integráló keresztény társadalmat, a *Respublica Christiana*t tekinti meghatározónak.⁴⁰ Az első millenium latin-keresztény Európája magában foglalta Közép-Európa térségét és a skandináv államokat is. Ez a redukált Európa-képpel szemben jobban megfelel a történelmi-civilizációs adottságoknak és egy erősebb európai integrációt segíthet elő.⁴¹

Haleczki nem fogadta el sem a földrajzi determináltságú Európa magyarázatokat, sem pedig a birodalmi gondolat kérészerű megvalósulásait, hanem „a végső okot és Európa lényegét ő a szellemi és erkölcsi értékekben, azaz a görög-római humanizmusban és a kereszténységben megfogalmazódó erényekben találta meg.”⁴² Habár a lengyel szerző tételesen nem sorolja fel az erkölcsi értékek és szellemi kvalitások listáját, életművét áttekintve az alábbi civilizációformáló fundamentumok bontakoznak ki: az egyetemes béke gondolata, valódi közösségként, *communitas*ként élő társadalmak, keresztény fogantatású pozitív emberkép, a pluralitás gazdagsága, a szabadság alapértéke és az Istenben való hit.⁴³

Haleczki tehát egységben látta Európa történelmét és kultúráját. Esményként egy olyan keresztény Európát mutatott be, amelynek sikerült magába szívnia az antikvitás alapértékeit. Politikai síkon pedig egy teljes Európára kiterjedő közösséget képzelt el, amely egység a sokféleségben, amelyben a nemzetek megőrzik identitásukat és önállóságukat. Szent Ágoston nyomán azonban hangsúlyozta, hogy a *civitas terrena* építése közben a végső cél a *civitas Dei*, az Isten országának az elérése marad a keresztény ember számára. Ebből a gondolatából kiindulva érthetjük meg, hogy miért tekintette az európai integrációt eszköznek, nem pedig célnak. Haleczki modelljében a végső cél ugyanis a keresztény humanizmus kiterjesztése volt.⁴⁴ „Meggyőződése volt, hogy a hitnek és az erkölcsnek a maga spirituális egységében át kell hatnia mind a politikát, mind pedig az egyes ember magánéletét. Ezen túlmenően pedig úgy vélte, hogy meg kell győzni Európa polgárait (...), hogy a keresztény elvek elfogadása és alkalmazása mindenki előnyére szolgál.”⁴⁵

³⁸ Haleczki Dawsonnal szemben nem tulajdonít döntő jelentőséget a Római Birodalom bukását siettető barbár behatásnak.

³⁹ Gyurgyák (2018): i. m. 26-27.

⁴⁰ Uo. 28-29.

⁴¹ A Karoling mag-Európa gondolata köszön vissza a 'nagy nemzetekről' beszélő Francois Guizot elképzelésében, valamint az európai civilizációs egységet a germán és latin szövetségre redukáló Leopold van Ranke modelljében is. Ma pedig a kétsébséges Európa elképzelésében ragadhatjuk meg. Zsinka (2018): i. m. 118.

⁴² Gyurgyák (2018): i. m. 29.

⁴³ Uo. 28-32.

⁴⁴ Uo. 33-34.

⁴⁵ Uo. 34.

AZ EURÓPAI CIVILIZÁCIÓ ALKOTÓELEMEI

Kontinensünket az antikvitás, a zsidó hagyomány, a kereszténység, a barbár-törzsi hatás, az iszlám, Bizánc és a felvilágosodás formálták. Ezek olyan, sokszor nehezen elválasztható és egymásba fonódó réteget alkotnak, melyek egy több évszázadig épülő, különböző stílusok szerint alakított katedrálisra emlékeztetnek.

Zsinka László kiválóan mutatja be, hogy az ókor és a keresztény középkor egymáshoz való viszonya alapjaiban határozza meg az európai identitáselemekről vallott gondolkodásunkat. A történet- és kultúratudomány egyik ága a klasszikus antikvitást az európai civilizáció szerves elemének tekinti, s így Európa születését Homérosz korában, a Kr. e. 8. században véli felfedezni. Ezt a nézőpontot képviseltek az ókori görögökért rajongó német újhumanisták a 19. században,⁴⁶ akik nem tudtak elképzelni olyan Európát, melynek szellemi lényegét ne az antikvitás értékei alkotnák. Ennek ellentézeként fogalmazott úgy Oswald Spengler, hogy az antikvitás külsődleges jelenség az európai civilizáció lényegi fundamentumaihoz viszonyítva. A kutatók másik csoportja – ezt a nézőpontot fogadja el tanulmányunk is – a kereszténység terjedésével kapcsolja össze Európa civilizációs kialakulását, ezért azt a 3-6. századra datálja. Meglátásuk szerint ezt nem csupán a kereszténység kivételes jelentősége indokolja, hanem az is, hogy ez a mozzanat tette lehetővé az általuk három alapelemnek tartott összetevő, a keresztény, az antik és a törzsi-népi elemek egymásra hatását.⁴⁷ Az ide tartozó szerzők, Christopher Dawson, Herbert Werner Rüssel és Gonzague de Reynold felismerték, hogy „Európa lényege abban ragadható meg, hogy a kereszténység folytonos szimbiózisban élt az antik és a barbár alkotóelemekkel, (...) a keresztény ideák és normák alakító ereje volt az a tényező, ami a klasszikus és a barbár örökség befogadását szabályozta.”⁴⁸ A keresztény, a törzsi-népi és az antik hagyomány egyaránt szerves részét képezi az európai identitásnak, de a köztük lévő viszonyokat a kereszténység szabályozta.

Európa első alkotóelemét az antikvitás, azon belül is a görög hagyomány képezi. Ahogy a tanulmány bevezetőjében már utaltunk rá, maga az Európa név is a görög kultúra hagyatéka. Az önmeghatározást, a 'mi' és az 'ők' görög elválasztásának folyamatában érhetjük tetten és felismerhetjük benne a civilizációk konfliktusának vagy a Nyugat-Kelet szembenállásnak az archetípusát is. Hippokratész a perzsa háborúk kapcsán bátor, szabadságszerető és harcias európaiakról beszél, szemben a bölcs, művelt, békeszerető, a szolgaságot elfogadó és lendület nélküli ázsiaiakkal.⁴⁹

Jacques le Goff úgy fogalmazott, hogy az ókori Görögország önmeghatározásának kialakítása kettős örökséget hagyott kontinensünkre: a Kelettel való ellentétet és a demokratikus modellt. Ezenfelül a görögöknek köszönhetjük a hős eszményét, a humanizmust, a vallási építészet jelentőségét, a bort, a poliszt és a demokráciát. A hős a középkorban mártírrá és szentté válik, a humanizmus a görög filozófia megkeresztelésében jelenik meg, a vallási építészet pedig megtermékenyíti a katedrálisok Európáját. Bár a középkori város és a görög polisz különbségei elvitathatatlanok, a demokrácia pedig csupán az újkorra lesz felreppenő pillangóvá, az ihletettség és az antikvitással való kontinuitás tagadhatatlan.⁵⁰

⁴⁶ Érdekes eszmetörténeti adalék, hogy a 19. századi német történetkutatás görögök iránti érdeklődése abból a felismerni vélt párhuzamból fakadt, ami szerint a görög poliszok politikai öntudatra ébredésében és a hellenisztikus birodalom megszületésében az áhított német birodalmi egység előképét fedezték fel.

⁴⁷ Zsinka (2018): i. m. 110-111.

⁴⁸ Uo. 111.

⁴⁹ Természetesen számunkra nem a meghaladott tipizálás a lényeges, hanem az európai identitás ázsiaitól való megkülönböztetése és olyan öndefiníciós karakterjegyek említése, mint a szabadság szerete és a demokrácia, melyeket ma is büszkén vonatkoztatjuk magunkra. Vö. Goff (2008): i. m. 23.

⁵⁰ Uo. 24.

A hellenizmus nélkül felfoghatatlan az európai civilizáció és az európai ember ideálja. A görögségtől kölcsönöztük kultúránk sajátosan nyugati elemeit: a tudományt, a bölcsészetet, az európai irodalmat, művészetünket, politikai gondolkodásunkat és szabadságeszményünket. A görög-perzsa háborúk identitásteremtő küzdelmeiben fogalmazódtak meg a különbségek az ázsiai és az európai ideálok között; szabadságeszményünk pedig a szalamisi öböl vértől áztatott hullámaiban fogant.⁵¹

A görög réteghez szorosan kapcsolódik a római civilizációs örökség, melyeket gyakran említünk együtt, mint az antikvitás hagyományát. Rómának elévülhetetlen érdemei voltak, nemcsak a görög elemek megőrzésében, hanem átalakításukban és rendszerbe foglalásukban is. Róma vállalta a hellén világ és a barbár Nyugat-Európa közötti közvetítő, egységesítő történelmi szerepet és megalapította azokat az intézményi tradíciókat, melyeknek köszönhetően a magasabb civilizáció az egész kontinens felé elkezdhetett kirajzani. A Római Birodalom sikerrel egyesítette a római kardot, jogot és államszervezést, valamint magába integrálta a görög szellemet. Rómának elévülhetetlen érdemei voltak a városias Európa létrejöttében, illetve az ezen városoknak biztosított nagyfokú szabadság miatt a polgárság megszületésében is.⁵²

A római örökség kapcsán nem lehet eléggé hangsúlyozni a nyelvi örökség, a civilizációt egybetartó latin fontosságát. A középkori Európa átvette a római harcművészetet és olyan építészeti hagyományt kapott örökbe, mely nélkül nem ismerte volna a boltívet vagy a kő fejlett használatát. De római elem a város és a vidék ellentéte, kulturális kontrasztja, s mégis egymást kiegészítő szimbiózis is.⁵³

Dawson hangsúlyozza, hogy a Krisztus előtti görög-római civilizáció minden eredménye ellenére sem volt még európai. A kontinentális Európának a középtengeri kultúregységbe való beemelése Julius Caesar érdeme, azt pedig utódának, Augustusnak köszönhetjük, hogy az európai civilizációt sem a Kelet zsarnoksága, sem a nyugati barbárság nem tudta többé elsöpörni.⁵⁴

Haleczki modelljével szemben tanulmányunk elfogadja Dawson és más kutatók észrevételét, miszerint a kereszténység és az antikvitás mellett egy harmadik fő réteg is mélyenszántóan formálta Európa kialakulását. Dawson ezt a barbárok, főként a germán barbárok Európájának nevezi. Habár a Karoling Birodalom és a Német-római Császárság miatt ez indokolt is lehet, mi azt a megközelítést fogadjuk el, ami a germánokat az európai népek egészére tágítja ki, a barbár jelzőt pedig annak érdekében hagyja el, hogy a népi, nemzeti identitássem a jelenre és a jövőre vonatkoztatva is élő maradjon. Ezért Európa népeinek a nemzeti hagyományairól, kulturális örökségéről beszélünk.

Dawson plasztikus hasonlattal él, amikor úgy fogalmaz, hogy az európai civilizációt az *imperium* és az *ecclesia*, az antikvitás és az Egyház formálta, ugyanakkor a két fazekas számára az anyagot, a népeket (*gentes*) a „barbár világ sötéten kavargó káoszából” eredezteti.⁵⁵ A népek szerepének a fontossága a 19. századi romantika új hangsúlyai miatt került előtérbe és a nacionalizmus gyümölcseként emeltetett Európa elismert formálói közé a „nemzeti génusz teremtő energiája”.⁵⁶ Az angol szerző arra is pontosan mutat rá, hogy kontinensünk népeinek életerős kultúrhagyományuk volt, ezért nem tekinthetünk rájuk úgy, mintha csak befogadói lettek volna egy magasabb civilizációs rétegnek.⁵⁷

⁵¹ Dawson (é. n.): i. m. 16.

⁵² Uo. 17-36.

⁵³ Goff (2008): i. m. 25-26.

⁵⁴ Dawson (é. n.): i. m. 17-20.

⁵⁵ Dawson (é.n.) i. m. 79.

⁵⁶ Uo. 80.

⁵⁷ Az első, Európa jelentős részét lefedő civilizáció a kelta törzsek *La Tène* civilizációja volt a Kr.e. 6-5. században.

AZ EURÓPAI IDENTITÁS SZÜLETÉSE

A népi hagyomány egyik legfontosabb eleme a törzsi társadalmakra jellemző mikroközösségek, a rokoni, vérszövetségi kapcsolatban álló emberek szoros kapcsolódásai voltak. Ezen harcias népcsoportok szerveződési struktúrái nagyban hatottak a hűbéri Európa kialakulására.⁵⁸ A kisebb királyságokba szerveződő törzsek királyokat választottak, akik saját törvénykezést gyakoroltak. Ezek ugyan magukon viselték a barbár joggyakorlat bélyegét, de főként a klerikus közvetítés miatt a római jog egyes elemeit is beillesztették, s így általuk élt tovább a jog Európája.⁵⁹

A törzsi és a római hagyományréteg összeolvadásának és ezzel az antik és a középkori Európa közötti híd létrejöttének legszemléletesebb példája Gallia. Több tényező segítette, hogy az új társadalom megszülethessen. Egyrészt a két elem, a római birodalmi maradványok és a törzsi-barbár hatások nagyjából kulturális, civilizációs erőegyensúlyban voltak. Másrészt a városok élén egy új vezető állt. A római hivatalnokok és a törzsi vezérek helyett más intézte az adminisztrációt és a katonai védelmet: a püspökök. Az egyház vezetőjeként ő képviselte mind a spirituális társadalmat, mind a régi világ civilizációs elemeit. A püspökök szilárdan vallották nemcsak hitüket, hanem az antik műveltség fölényébe és a római császárság intézményébe vetett bizalmukat is. Az Egyházra úgy tekintettek, mint ami a barbárok megkeresztelésével rómaivá teszi az új népeket és ezzel megmenti a kultúrát és a birodalmat is.⁶⁰

A frank király, Klodvig⁶¹ 493-as megtérése, a kolostorokban megőrzött latin hagyomány, valamint a püspöki székhelyek adminisztrációs, államszervezési központokká válása együttesen eredményezte, hogy a 6. században először olvadtak össze azok az elemek – kereszténység, antikvitás, európai népek hagyományai –, amelyek „kombinációjából majd az európai civilizáció létrejön.”⁶²

Nagy Károlyt – habár nemzeti, törzsi alapú birodalmat szervezett –, sokszor nevezik az első európainak. Szent Bonifác mainzi érsek támogatásával figyelemreméltó örökséget hagyott az utókorra. Európa jelentős részére kiterjedő uralma ugyan a frank örökösödési gyakorlat miatt szétesett, de a területén kialakult a későbbi mag-Európa. Hagyatékának sikeresebb elemei között ott találjuk az egységes törvényhozás szándékát, a közös pénz bevezetését, a határokon átnyúló kereskedelem újraszervezését, a szerzetesrendek egyesítését és Nursiai Benedek regulájának a felkarolását.⁶³ Jelen írás szempontjából pedig az a legfontosabb, hogy személyében forrt össze először az antikvitás, a kereszténység és a nemzeti hagyomány egy majdani Európa előképévé. Ez az előkép teljes valójában majd a 10-11. század fordulóján válik láthatóvá, amikor a pápaság és a császárság szövetsége megkötetik, s amikor kereszténnyé válnak Közép- és Észak-Európa népei. Az ekkor megszülető civilizációs egység a 14. század megtorpanása, a földrajzi felfedezések, a reneszánsz, a humanizmus, a reformáció, a felvilágosodás és az ipari forradalom ellenére, egészen a hosszú 19. század végéig önazonos marad. Megszületik a nemzetek keresztény Európája.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy tanulmányunk miért csupán az antikvitás–kereszténység–népek hármashagyományrétegével foglalkozik. Könnyű lenne a terjedelmi keretre hivatkozva elutasítani annak a felvetését, hogy megjelenjen a zsidó hagyomány, Bizánc- és az iszlám hozzájárulása, a humanizmus és a reformáció öröksége, valamint a felvilágosodás, a nacionalizmus és a modernitás hagyatéka. Mégis úgy véljük, hogy a fenti hármashagyomány képezi azt az alaprétet, amiből a többi részahagyomány fakad, illetve ezek azok, melyek magukba olvasztották a többi elemet. Utóbbira példa, ahogy a kereszténység integrálta a zsidó hagyomány legfontosabb elemeit. Az első csoport kapcsán

⁵⁸ Jól szemlélteti a germán törzsi hagyományok, a kereszténység és a római maradványelemek együttes hatását a karoling államszervezet. Bővebben ld. Zsinka (2018): i. m. 170-177.

⁵⁹ Goff (2008): i. m. 48.

⁶⁰ Paulinus így fogalmazta ezt meg, egy keresztény misszionárius kapcsán: *Per te Barbari discunt resonare Christum Corde romano*. Azaz: töled tanulták meg a barbárok római szívvel dicsőíteni Krisztust. Uo. 104-105.

⁶¹ Klodvig királysága volt az előképe a második frank virágzás csúcspontját jelentő Nagy Károly által betetőzött Karoling-világnak.

⁶² Dawson (é.n.) i. m. 112.

⁶³ Goff (2008): i. m. 48-55.

pedig említhetjük a felvilágosodást, amely értelmezhetetlen lenne az antik demokrácia- és szabadságideál, a kereszténységből fakadó emberi méltóság eszménye, valamint a nemzeti hagyatékot jelentő politikai szuverenitásigény nélkül. További kategóriát jelent a reformáció, mely Európa vallási arculatának egy altípusát jeleníti meg, illetve az antik és keresztény Európához kibogozhatatlan szálakkal kötődő humanizmus. Némileg kivételt képez az iszlám és Bizánc esete: ezek, bár tagadhatatlanul hozzájárultak kontinensünk arcvonásaihoz, a fenti alapelemekhez képest marginális jelentőséggel bírnak. Természetesen, egy a témával foglalkozó monográfia nem spórolhatja meg ezek részletes ismertetését. Tanulmányunk azonban anélkül mondhat le róla, hogy központi állításai megkérdőjeleződnének.

A KERESZTÉNYSÉG SAJÁTOS SZÖVETSÉGE

A ma általunk ismert Európa megszületésében két egyházatyának volt felmérhetetlen hozzájárulása. Szent Jeromosnak, aki latinra fordította a Szentírást és Szent Ágostonnak, aki a *Vallomásokkal* és *Az Isten városáról* című művével Európa tanítómestere és a kereszténység egyik meggyökereztetője lett.⁶⁴ Goff Ágostonon és Jeromoson kívül további öt személyt említ, mint európai kultúrtörténeti oszlopot: Boëthiust, Cassiodorust, Sevillai Izidort, Bedát és Nagy Szent Gergely pápát. Boëthiusnak köszönhetjük valamennyi olyan ismeretünket Arisztotelészről, amely a 12. század közepénél korábbi: a logikát, a kategóriákat, a személyiség meghatározását és végsősoron a keresztény hit filozófiai megerősítését. Cassiodorus görög fordításainak és az általa elvégzett másolásoknak köszönhetően terjedtek el Európában a könyvtárak, s ő volt az enciklopédia műfajának a meghonosítója is. Sevillai Izidor érsek volt a legnagyobb enciklopédista, aki küldetésének tartotta a profán emberi tudás ismereteinek az összefoglalását. Beda jelentősége – nem lebecsülve enciklopédikus munkásságát és azt, hogy Angliával megismertette az ókor klasszikus műveltségét – abban áll, hogy főszereplője volt a folyamatnak, amely során a középkor, az ókori műveltegtől különálló utat választott magának, hozzájárulva ezzel Európa kialakulásához. Sokan az utolsó egyházatyát látták benne. Nagy Szent Gergely pápa pedig monostorok alapításával, kiváló szervezési képességeivel és Szent Benedek rendalapításának támogatásával járult hozzá a középkori Európa megszületéséhez.⁶⁵

Goff listáját sok nagy alakkal lehetséges bővíteni, de Szent Benedek említése elkerülhetetlennek tűnik. Szent Benedek regulájával és az általa alapított rend újszerűségével éppúgy árajzolta földrészünk korabeli fogalmi, kulturális határait, ahogy tette azt Nagy Károly a politika és államszerveződés tekintetében.

Gonzague de Reynold svájci történész úgy fogalmazott hét kötetes, monumentális Európa-genezisében, hogy a Római Birodalom és a Karoling-ház antik és barbár elemeit összekötő századokban, keresztény tető alatt született meg Európa. A három elemből kialakuló európai identitás Nagy Károly koronázásával állt össze egységes fundamentummá, s Reynold az összetevők közül a keresztény alkotóelemet tartotta a legfontosabbnak.⁶⁶

A kereszténység mindenekelőtt a bibliai örökséget és az egyistenhitet adta Európának – olyan értékekkel együtt, mint: az ember istenképiségből fakadó méltósága, a szolidaritás parancsa, a béke iránti vágy, az értelem megbecsülése, a politika és a vallás közötti különbségtétel, az idő lineáris felfogása, a hitből fakadó morál, a világ megismerhetőségébe vetett hit, a munka ethosza, a bizalom, az önfegyelem, a felebaráti szeretet, a felelős szabadság eszménye és a közjóért végzett tevékenység értéke.

De a keresztény örökséghez tartozik a tudományok felosztása, az oktatási módszerek korai kialakítása és a középkor derekán megszülető egyetemi világ létrehozása is. A kereszténység választotta el a világi hatalmat az egyházi hatalomtól és az enciklopédikus, majd skolasztikus műveltséggel megőrizte és továbbfejlesztette az antikvitás gondolkodását. Keresztény elem a középkori Európa művészete és építészeti stílusai. A szerzetesség, az intellektuális érdeklődés és a lovagi eszmény éppúgy civilizáció-formáló erejű volt, mint a *Treuga dei*, a cluny-i reform, a kolduló rendek vagy a reformáció.

A keresztény hit társadalmi dimenziója szociokulturális szinten olyan erős aktor kontinensünk arculatán, hogy a fent bemutatott eszményeken túl még a modernség értékei is többségükben a kereszténységből vezethetők le.

⁶⁴ Goff (2008): i. m. 32-38.

⁶⁵ Uo. 34-36.

⁶⁶ Zsinka (2018): i. m. 161.

A kereszténység tehát nagyban járult hozzá azon értékek, ideálok és remények létrehozásához, amelyek ma európai kultúránk szerves részét alkotják. Hittel vallott meggyőződésünk, hogy kontinensünk történelmének nincs értelme a kereszténység történelme nélkül.⁶⁷ Az Európáról szóló együttgondolkodásban így tagadhatatlan a kereszténység szerepe az érték- és identitásdimenziók terén. Vitán felül igaz ez a kultúra, az értékrend és a gondolkodásmód dimenzióiban, ugyanakkor egyházaink ennél többet igényelnek, és jóval többet ajánlanak: Európa közös jövőjéhez a hit, a remény és a szeretet ajándékaival kívánnak hozzájárulni.⁶⁸

Alapvető értékeink, melyekre társadalmaink is hivatkoznak, a teizmus által biztosított alapigazságokból erednek. Ez akkor is igaz, ha pluralista társadalmunkban egyre nehezebb egy általánosan elfogadott morált, közös alapokat nyújtó értékeket felmutatni, melyek megfelelő megalapozását adhatnak a demokráciának.⁶⁹ Posztmodern közegünkben idegenül hat a teológia azon nézőpontja, hogy a „világi a spiritualitástól várja az éltető erőt, s hogy a civilizáció közege az örök élet közjávára – tehát Istenre – kívánja vonatkoztatni magát.”⁷⁰ Ahogy erre Molnár Tamás rámutatott: a kereszténység képezi a legszabatosabb együttesét azon kijelentéseknek, melyeket az emberi természetről, a hit és az ész kapcsolatáról, az ember benső valóságáról, a társadalom alapfeltételeiről és az emberi kapcsolatokról tenni lehet.⁷¹

A kereszténység ugyan nem Európából indult ki és így gyökereit, eredetét tekintve nem nevezhető európai vallásnak, mégis „Európában nyerte el a maga történetileg leghatásosabb kulturális és intellektuális arculatát.”⁷² Ezért különleges módon összefonódott kontinensünkkel. Másrészt ez, a kereszténységgel átítatott Európa bontakoztatta ki a tudományos racionalizmust, amely ma technikai kultúrájával bizonyos szempontból uniformizálja a világot. XVI. Benedek rendkívüli éleslátással abban látja kontinensünk mély drámáját, – melyet szakítópróbának nevez –, hogy egyrészt a kereszténység Európában találta meg leghatékonyabb formáját, másrészt ebben az Európában bontakozott ki egy olyan kultúra, amely az egész emberiség vallási és morális hagyományával szemben a legradikálisabb ellentmondást képviseli.⁷³

II. János Pál pápa hangsúlyozta a kereszténységnek Európa fejlődésére gyakorolt hatását és úgy vélte, hogy amikor elszakítják az evangéliumtól azokat a nagyszerű értékeket, melyek áthatották Európát, akkor ezek a lényegüket veszítik el, ezáltal utat nyitva az eltévelyedésnek, a reménytelenségnek és különböző hamis történeteknek.⁷⁴

⁶⁷ Romano Prodi: Az intézmények Európája és a karizmák Európája együtt dolgoznak. *Távlatok*, 55. (2004/3.), 321. 320-325.

⁶⁸ Beran Ferenc: Keresztények a közös Európáért. *Távlatok*, 49. (1998/2.), 246-247.

⁶⁹ Erről a kérdéstről szólt egyebek mellett Joseph Ratzinger és Jürgen Habermas párbeszéde. Ld. Jürgen Habermas – Joseph Ratzinger: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról*. Budapest, Barankovics Alapítvány – Gondolat, 2007.

⁷⁰ Jacques Maritain: *Az igazi humanizmus*. Sárospatak – Budapest, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény – Szent István Társulat, 1996. 281.

⁷¹ Molnár Tamás: *Keresztény humanizmus. A szekuláris államnak és ideológiájának kritikája*. Budapest, Kairosz, 2007. 173.

⁷² Joseph Ratzinger: *Benedek Európája a kultúránk válságában*. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 32.

⁷³ Uo. 33-34.

⁷⁴ II. János Pál pápa (2003): i. m. 47. pont.

AZ ÉRTÉKELEMEK ÖSSZEEGYEZTETHETŐSÉGE

Ha meg akarjuk fogalmazni földrészünk mibenlétét, ahhoz pozitív tartalmi állításokra is szükségünk van. Európa akkor válhat jövőt formáló erővé, ha képes megteremteni a politikai realitás és az erkölcsi ideál summáját. Európa fogalmáról és mibenlétének a kérdésköréről tartott előadásában Joseph Ratzinger bíboros úgy foglalta össze a földrész és a kereszténység viszonyát, hogy utóbbi a Krisztusban létrejött szintézis a zsidóság hite és a görög szellem között.⁷⁵

T. S. Eliot mutatott rá, hogy a kereszténységben bontakozott ki a kultúra, a művészetek, a nyugati civilizáció törvényei, s a kereszténység biztosította azt a szellemi háttérrel, amely fogalmainkat kinevelte. „A nyugati világ egysége ebben az örökségben fogant: a kereszténységben, Görögország, Róma és Izrael civilizációjában, amelyekből kiindulva, a kereszténység kétezer esztendejének köszönhetően, megrajzolhatjuk családfánkat.”⁷⁶

Amikor Európáról gondolkodunk, akkor a kérdés valójában saját kultúránk mibenléte. Azé az identitásunk otthonát adó kultúráé, amelyben élünk. Európa kapcsán tehát az európai emberről van szó, alkotásaival, reményeivel, személyes hitével és kétségeivel együtt.⁷⁷

Európa nagy kérdőjele abban rejlik, hogy bár szembenéztünk múltunkkal és elhatároztuk a béke és az egység azon értékeken való felépítését, amelyek identitásunkat képezik, ám megfeledkeztünk arról, hogy eközben a szóban forgó értékeink kiüresedtek, gyökértelessé váltak.⁷⁸

A felvilágosodás óta jelenlévő, de '68 óta felerősödött és fősodratúvá vált szekuláris-liberális ideológia próbálja elhittetni, hogy Thuküdidész és Descartes között semmi jelentőségteljes esemény nem történt, ami kontinensünk jelenét és jövőjét identitásában formálná. Ennek köszönhetően az európai emberek kezdik meggyőzni magukat, hogy szélsőségesen szekulárisnak kell lenniük ahhoz, hogy modernnek és szabadok lehessenek, s hogy a kereszténység akadály egy békés, az emberi jogokat védelmező, demokratikus Európa felépítésben.⁷⁹

Mióta Európa az ókori Görögországban politikailag megszületett, alapvető számára a manipulációtól mentes jogrend, az ész és a szabadság uralma. Európa részére alapvetőnek kell maradnia a szabad emberi társadalomnak: a lelkiismereti szabadság, az emberi jogok, a tudományos szabadság elismerésének és megóvásának. Képesnek kell lennünk megőrizni és tovább gazdagítani ezen értékeket anélkül, hogy a saját szabadságunkat önként felemészttő, transzcendencia nélküli ráció talajtalan mélységébe zuhannánk.⁸⁰ Ehhez kapcsolódóan fogalmazott úgy Ferenc pápa a *Fraelli tutti* kezdetű enciklikában, hogy az erkölcsi gondolkodás mellőzése esetén az a veszély fenyeget, hogy a jog nem hivatkozhat többé az igazságosságra, hanem az erő eszközévé torzul.⁸¹

Európa a kézzelfogható dolgokon túl egyben egy ideál is egy jobb társadalom felépítésére. Egy közösség kialakulásához azonban nélkülözhetetlen az emlékezet, a történelmi tudat közösségi megléte. Európa több, mint egy gazdasági,

⁷⁵ Joseph Ratzinger: Európa – a keresztényeket kötelező örökség. *Vigilia*, 69. (2004/9.), 642-648.

⁷⁶ Thomas Stearns Eliot: *A kultúra meghatározása*. Budapest, Szent István Társulat, 2003. 143.

⁷⁷ Máté-Tóth András: A keresztény hit európai dimenziói. *Vigilia*, 78. (2013/6.), 402. 402-411.

⁷⁸ Török (2013): i. m. 101.

⁷⁹ Weigel (2022): i. m. 52-59.

⁸⁰ Ratzinger (2004): i. m. 647-648.

⁸¹ Ferenc pápa: *Fratelli tutti*. Budapest, Szent István Társulat, 2021. 210. pont.

hatalomtechnikai társulás. Ahhoz viszont, hogy ez mindenki számára nyilvánvalóvá válhasson, szüksége van az erkölcsi alapok, az erkölcsi közösség felismerésére és azok megvallására.

A 19. század végétől a modernitás új viszonyokat teremtett, s mivel civilizációnk antik és keresztény elemei megkopni látszanak, sokan kongatják a vészharangot a régi Európa végéről beszélve. Spengler óta velünk van a kultúrpeszimizmus, és egyszerre hallunk gazdasági, szociális, kulturális, valamint morális válságtünetekről. A vallásszociológia arra figyelmeztet, hogy posztkeresztény társadalomban élünk, ahol a hitüket gyakorló keresztények – messzire távolodva a népegyházi múlttól – kisebbségben vannak. Ugyanakkor az európai civilizáció hétköznapi magatartásformái a legtöbb esetben a kereszténységből erednek, maga a modernitás pedig laicizált keresztény eszméket valósít meg.⁸² Keresztény emberként azonban nem tekinthetünk el két szemponttól: nem mondhatunk le reményünkről, a Szentlélek üdvözítő erejébe vetett hitünkről, valamint nem feledkezhetünk meg saját missziós felelősségünkről sem. Ha ezekre tekintünk, akkor jogos aggodalmaink ellenére, bátran bízhatunk abban, hogy Európa lesz és lesz benne egy rész, amit keresztény Európának nevezhetünk.

---

⁸² Zsinka (2018): i. m. 112-115.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Balázs Zoltán: Az Európai Unió és az ígéretek. *Vigilia*, 86. (2021/4), 304-306.
- Beran Ferenc: Keresztények a közös Európáért. *Távlatok*, 49. (1998/2.), 246-247.
- Biblia*. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Budapest, Szent István Társulat, 2015.
- Christopher Dawson: *Európa születése*. Budapest, Athenaeum, é.n.
- Ernst-Wolfgang Böckenförde: Állami jog és erkölcsi rend. Budapest, L'Harmattan, 2020.
- Ferenc pápa: *Fratelli tutti*. Budapest, Szent István Társulat, 2021.
- George Weigel: *Kocka és katedrális. Európa, Amerika és az Isten nélküli politika*. Budapest, MCC Press, 2022.
- Gyurgyák János: *Európa alkonya*. Budapest, Osiris, 2018.
- Homérosz: *Apollónhoz* in Homérosz: Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények. Budapest, Magyar Helikon, 1974.
- II. János Pál pápa: *Ecclesia in Europa*. Budapest, Szent István Társulat, 2003.
- Jacques le Goff: *Európa születése a középkorban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2008.
- Jacques Maritain: *Az igazi humanizmus*. Sárospatak – Budapest, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény – Szent István Társulat, 1996.
- Joseph Ratzinger: *Benedek Európája a kultúrák válságában*. Budapest, Szent István Társulat, 2005.
- Joseph Ratzinger: Európa – a keresztényeket kötelező örökség. *Vigilia*, 69. (2004/9.), 642-648.
- Jürgen Habermas – Joseph Ratzinger: *A szabadelvű állam morális alapjai. A szekularizálódás dialektikája az észről és vallásról*. Budapest, Barankovics Alapítvány – Gondolat, 2007.
- Karl Jaspers: *The Origin and Goal of History*. London, Routledge and Kegan Paul, 2011.
- Máté–Tóth András: A keresztény hit európai dimenziói. *Vigila*, 78. (2013/6.), 402-411.
- Molnár Tamás: *Keresztény humanizmus. A szekuláris államnak és ideológiájának kritikája*. Budapest, Kairosz, 2007.
- Norman Davies: *Európa története*. Budapest, Osiris, 2001.
- Oscar Haleczki: *Európa milleniuma*. Budapest, Századvég Kiadó, 1993.
- Paul Poupard: Felragyogtatni Európát szellemi dimenziójában. *Távlatok*, 52. (2001/2.), 232-242.
- Romano Prodi: Az intézmények Európája és a karizmák Európája együtt dolgoznak. *Távlatok*, 55. (2004/3.), 320-325.
- Thomas Stearns Eliot: *A kultúra meghatározása*. Budapest, Szent István Társulat, 2003.
- Török Csaba: Európa identitása és a kereszténység. *Vigila*, 78. (2013/2.), 93-102.
- Turgyonyi Zoltán: Az európai értékek ártértékelése. *Kommentár* (2023/1), 11-20.
- Zsinka László: *Európa felemelkedése. A nyugati hegemonia kezdetei*. Budapest, Typotex Kiadó, 2018.

Szerző:
Dr. Nádor Koppány Zsombor

Grafikai tervezés:
Balás Design

Felelős kiadó:
Dr. Máthé Zsuzsa

Szent István Intézet 2023
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

